

PSYCHOLOGY

Емоційно-психічні стани особистості з особливостями звуковимови

Л. В. Калмикова

Кафедра загальної психології та соціальної психології Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки
Corresponding author. E-mail: ludochka7-07@mail.ru

Paper received 23.01.17; Accepted for publication 30.01.17.

Анотація. У статті «Емоційно-психічні стани особистості з особливостями звуковимови» розглядається проблема емоційно-психічних станів особистості з особливостями звуковимови. На основі проведеного теоретичного аналізу та емпіричного дослідження виділяються особливості звуковимови респондентів у різних емоційно-психічних станах, а також залежність емоційно-психічного стану від особливостей мовлення особистості.

Ключові слова: емоції, емоційно-психічні стани, мовлення, звуковимова, особливості звуковимови.

Вступ. Мовлення займає центральне місце в процесі психічного розвитку людини. На розвиток мовлення впливає безліч факторів, а порушення мовлення носять різноманітний характер залежно від їх ступеня, від локалізації постраждалої функції, від часу ураження, від вираженості вторинних відхилень, що виникають під впливом провідного дефекту.

У осіб з неправильною звуковимовою знижений перцептивний аспект спілкування, яке в основному спрямоване на сприйняття і взаєморозуміння партнерами один одного. У психології комплекс неповноцінності трактується як негативне почуття, що існує в людини тривалий час, як систему негативних емоційних переживань, пов'язаних із реальною чи уявною відсутністю певних цінних психологічних чи фізичних якостей. Він супроводжується відповідними негативними психологічними симптомами: низькою самооцінкою, підвищеною тривожністю, заниженим рівнем домагань, мотивами уникнення невдач [1; 3].

Короткий огляд публікацій по темі. За минулих півтора століття особливості формування мовлення в онтогенезі вивчалися багатьма дослідниками – психологами, лінгвістами, педагогами, дефектологами, фізіологами, представниками інших наук, в рамках яких з різних позицій вивчається мовленнєва діяльність. Серед праць вітчизняних вчених слід перш за все назвати дослідження Л. С. Виготського, Д. Б. Ельконіна, С. Л. Рубінштейна, Ф. А. Сохіна, Г. Л. Розенгард-Пупко, Р. М. Боскис і ін. У дослідженнях фахівців з лінгвістики дитячого мовлення визначено основну послідовність її формування: від стадії белькотіння до семи-дев'яти років.

У психолінгвістиці закономірності формування мовленнєвої діяльності в онтогенезі є предметом спеціального дослідження; останнім часом вони склали окрему область цієї науки – психолінгвістики розвитку [2; 3]. За кілька десятиліть існування психолінгвістики в рамках різних наукових шкіл було створено кілька теоретичних концепцій, в яких з психолінгвістичних позицій була зроблена спроба виявити загальні закономірності оволодіння дитиною мовленням і навичками мовленнєвої діяльності. Найбільш об'єктивною і науково обґрунтованою концепцією про закономірності формування

мовленнєвої діяльності в онтогенезі, є теоретична модель, розроблена О. О. Леонтєвим. В його працях дано також ґрунтовний критичний аналіз психолінгвістичних моделей мовленнєвого онтогенезу, розроблених зарубіжними фахівцями.

Мета дослідження полягає у визначенні та обґрунтуванні комплексу оптимальних способів діагностики звуковимови та емоційно-психічних станів та напрямків їх психологічної профілактики та корекції.

Методи і матеріали дослідження. Для реалізації поставлених завдань було використано такі методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизація наукової літератури з питань особливостей звуковимови та емоційно-психічних станів особистості); емпіричні (бесіда; спостереження; тестування із застосуванням: тестової методики Т.А. Фотекової (для визначення мовленнєвого розвитку); шкали оцінки мовленнєвих домагань, шкали Р. Еріксона для оцінки комунікативних мовленнєвих навичок (адаптована В.А.Калягінін і Л.Н.Мацько), шкали явної тривожності для дітей СМАС (розроблена американськими психологами А. Castaneda, B.R. McCandless, D.S. Palermo), методики "Паровозик", графічної методики "Кактус", тесту "Будинок-Дерево-Людина, тесту "Неіснуюча тварина", тесту тривожності (Р. Темпл, В. Амен, М. Дорки).

При обробці результатів дослідження використовувалися методи математичної статистики: метод описової статистики для визначення середньої величини та частотності функціональних і органічних особливостей звуковимови слугував базою для проведення факторного аналізу; для зменшення кількості вихідних даних (показників) було застосовано факторно-аналітичний підхід, що ґрунтується на уявленні про комплексний характер досліджуваного явища, врахуванні взаємозв'язків між окремими його ознаками. Мета факторного аналізу – побудувати факторну структуру мовленнєво-емоційного профілю особи відповідно до органічних чи функціональних особливостей її звуковимови. Використання методу порівняння незалежних вибірок із рівним розподілом дисперсії (за критерієм Лівена) з використанням критерія Стюдента дало змогу встановити відмінності емоційно-психічних станів та

індивідуального мовленнєвого розвитку у вибірках із органічними і функціональними особливостями звуковимови. Дискримінантний аналіз використовувався для класифікації груп осіб із особливостями вимови конкретної групи звуків та конкретних емоційно-психічних станів. Інтерпретація відмінностей між класами та визначення найбільш значущих змінних в межах кожної групи дали змогу встановити гарячі точки «hot spots» для планування і проведення психокорекційної роботи в межах кожного мовленнєво-емоційного профілю.

Для обробки результатів формувального психологічного впливу використовувались методи

первинної статистики (визначення середніх значень, асиметрії, ексцесу та їх стандартних відхилень). Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерного забезпечення SPSS для Windows, версія 24.

Результати та їх обговорення. Для визначення особливостей звуковимови досліджуваних нашої вибірки і дизайну корекційної програми, що ґрунтується на психофізіологічних і нейропсихологічних особливостях мовлення, важливим завданням було визначення провідних звукопорушень у мовленні дітей (див. табл. 1.).

Таблиця 1. Особливості звуковимови досліджуваних відповідно до психологічної реальності диференціальних ознак

№ з/п	Особливості звуковимови	Диференціальна ознака	Відсотковий розподіл	Відсотковий розподіл осіб з функціональною дислалією	Відсотковий розподіл осіб з органічною дислалією
1	Порушення вимови шиплячих	За способом творення перепони: щілинні	35,9 %	72,5%	27,5 %
2	Порушення вимови «р»	За способом творення перепони: дрижачі	25,4 %	75,0%	25,0 %
3	Порушення свистячих	Голосові зв'язки не вібрують	21,1 %	89,7%	10,3 %
4	Порушення вимови «л»	Переважає голосу над шумом	15,5 %	69,2 %	31,8 %
	Порушення вимови звуку «к»	Вібрація голосових зв'язок для дзвінкості/глухості	2,1 %	100,0 %	0,0 %

Як видно з таблиці, найбільший відсоток із органічними особливостями звуковимови припадає на звук «л», який породжується з допомогою спинки язика та звука р, який за видом перепони належить до дрижачих звуків. Водночас значний відсоток дітей вирізняється функціональними особливостями звуковимови цих звуків, а також інших звуків за диференціальними ознаками. Це означає, що правильно вибудована програма корекційного впливу може значно покращити звуки, вимова яких зумовлюється функціональними причинами.

Наступним кроком емпіричного дослідження є встановлення особливостей емоційних станів осіб із різними особливостями (органічними/функціональними) звуковимови. Оскільки вибірки значно розрізняються за кількістю досліджуваних осіб, перед використанням критерію Ст'юдента ми переконалися, що дисперсії порівнюваних вибірок статистично не відрізняються за критерієм Ливена.

Таблиця 2. Відмінності індивідуальних мовленнєвих та емоційно-психічних особливостей дітей відповідно до їх звуковимови

№ з/п	Особливості мовленнєвих і емоційних особливостей дітей	Середні показники дітей із функціональними/органічними особливостями (бали)	F-критерій рівності дисперсій Ливена	t-критерій Ст'юдента
1	Мовленнєві домагання	4,63/2,32	2,62, p=1,14	1,63, p<0,05
2	Комунікативна спрямованість на спілкування	4,00/4,13	0,46, p=0,83	0,33, p>0,05
3	Комунікативна спрямованість на впевненість	3,94/4,00	0,06, p=0,81	0,15, p>0,05
4	Комунікативна спрямованість на мовлення	4,08/2,25	1,87, p=0,17	1,66, p<0,05
5	Емоційний психічний стан	3,36/3,38	1,00, p=0,99	0,08, p>0,05
6	Тривожність	18,07/20,70	0,367, p=0,55	1,82, p<0,05

Як видно з таблиці, органічні і функціональні особливості звуковимови супроводжуються різними емоційними станами і мовленнєвими профілями. Так, у дітей із органічними особливостями порівняно із функціональними особливостями звуковимови статистично вищим є показник тривожності, що негативно впливає на мовлення загалом. Також у дітей із органічними і функціональними особливостями звуковимови існують відмінності у мовленнєвій поведінці. Зокрема спостерігаються вищі показники мовленнєвих домагань дітей із функціональними порушеннями порівняно із органічними, а також спрямованість мовленнєвих комунікативних навичок на розвиток мовлення. Таким чином, можна дійти висновку, що функціональні особливості звуковимови

спостерігаються при нижчих показниках тривожності ніж органічні порушення звуковимови, що є сприятливим ґрунтом для динаміки мовленнєвих домагань і спрямованості на корекцію мовлення дітей. Цей факт ми взяли до уваги при розробці корекційної програми із дітьми із особливостями звуковимови, і враховувати що діти із функціональними порушеннями більше готові до комплексної співпраці над своїм мовленням із психологом, порівняно із дітьми з органічними порушеннями.

Наступним завданням дисертаційної роботи було визначення факторної структури мовленнєво-емоційного профілю для дітей із функціональними і органічними особливостями звуковимови. Процедура факторного аналізу здійснювалась методом головних компонент (див. табл. 3.). Факторна структура

мовленнєво-емоційного профілю дітей із функціональними особливостями звуковимови містить два фактори, які ми відповідно до факторних навантажень назвали таким чином. Фактор 1: емоційно-психічний, представлений найвиразнішими змінними: емоційно-психічними особливостями (0,733) та тривожністю (0,800) та фактор 2: комунікативний: комунікативна спрямованість тривожності на впевненість (-0,671) та на мовлення (0,699).

Таблиця 3. Факторна структура мовленнєво-емоційного профілю дітей із функціональними особливостями звуковимови

№ з/п	Факторні змінні	Фактор 1	Фактор 2
1	Мовленнєві домагання	0,337	0,211
2	Емоційно-психічні стани	0,773	-0,149
3	Тривожність	0,800	0,195
4	Комунікативна спрямованість на спілкування	0,130	0,929
5	Комунікативна спрямованість на впевненість	-0,671	-0,513
6	Комунікативна спрямованість на мовлення	0,699	-0,379

Факторна структура мовленнєво-емоційного профілю дітей із органічними особливостями звуковимови представлена у таблиці 4.

Таблиця 4. Факторна структура мовленнєвого та емоційного профілю дітей із органічними особливостями звуковимови

№ з/п	Факторні змінні	Фактор 1	Фактор 2
1	Мовленнєві домагання	0,092	0,578
2	Емоційно-психічні стани	0,831	0,049
3	Тривожність	0,755	-0,235
4	Комунікативна спрямованість на спілкування	0,082	-0,904
5	Комунікативна спрямованість на впевненість	-0,590	-0,591
6	Комунікативна спрямованість на мовлення	0,677	0,381

Факторна структура мовленнєво-емоційного профілю дітей із органічними особливостями представлена також двома факторами. Фактор 1: емоційно-тривожний, найвиразнішими змінними якого є емоційно-психічні стани (0,831) та тривожність (0,755). Фактор 2: комунікативно-тривожний, оскільки найвиразніші навантаження представлення показниками спрямованості комунікативної тривожності на спілкування (-0,904) та впевненість (-0,591). Порівнюючи факторні структури мовленнєво-емоційних профілів дітей із функціональними і органічними порушеннями, можемо дійти висновку, що звуковимова з органічними порушеннями більшою мірою супроводжується негативними емоційними станами та тривожністю, що гальмує загальну комунікативну спрямованість дитини на спілкування та її впевненість у спілкуванні.

Для побудови психокорекційної роботи на основі індивідуально-мовленнєвих профілів дітей ми здійснили дискримінантний аналіз показників мовлення та емоційно-психічних станів дітей, які мають особливості у вимові окремих груп звуків: свистячі, шиплячі, звук «р», звук «л», звук «к». Незалежними змінними для дискримінантного аналізу

служували показники емоційно-психічних станів, тривожності, рівень мовленнєвих домагань, функціональної чи органічної особливості мовленнєвих порушень, а також спрямованість комунікативної тривожності на спілкування, мовлення та впевненість.

Таблиця 5. Показники канонічних функцій дискримінантного аналізу

Власні значення					
Функція	Власні значення	% дисперсії	Сумарний %	Канонічна кореляція	P-рівень
1	,076 ^a	50,2	50,2	,266	0,004
2	,046 ^a	30,7	80,9	,211	0,002
3	,024 ^a	15,7	96,6	,152	0,595
4	,005 ^a	3,4	100,0	,072	0,701

Як видно з таблиці, перша і друга канонічні функції перекривають 80,9% загальних дискримінативних можливостей, також саме ці дві функції мають значущий показник канонічної кореляції. Таким чином, відмінності між групами за третьою і четвертою канонічними функціями не мають важливої змістової інтерпретації. Оскільки якість інтерпретації залишається на прийнятному для на рівні, для подальшого аналізу лишаються перші дві канонічні функції.

Як видно зі значень канонічних функцій, канонічна функція 1 максимально розрізняє центроїди груп 4 (0,302) і 5 (-1,392). Інакше кажучи, найбільш контрастними групами дітей за канонічною функцією 1, є групи із проблемами з вимовою звуків [л] і [к]. Грунтуючись на основних навантаженнях структурних коефіцієнтів як показнику кореляції дискримінантних змінних із канонічною функцією 1, можемо виділити зміст цієї функції: функціональні/органічні порушення (0,648) та емоційно-психічні стани (0,542). Таким чином, групи дітей із порушенням звуковимови [л] і [к] здійснюють мовленнєву діяльність у ситуаціях загострених негативних емоційно-психічних станів. Також слід взяти до уваги той факт, що серед дітей зі звуковимовою [л] найбільший відсоток дітей з усіх груп вирізняється органічними порушеннями, що ускладнюватиме психокорекційну роботу і потребуватиме максимальної активізації ресурсів особистості дитини. У групі з проблемною вимовою звуку [к] усі діти характеризуються функціональними порушеннями, тому у цьому випадку зменшення тривожності й покращення емоційно-психічних станів здійснюватиметься через активізацію ресурсів не лише дитини, а й міжособистісної взаємодії з батьками. Групи 1 (порушення шиплячих звуків), групи 2 (порушення звуку [р]) та група 3 (порушення свистячих звуків) розміщуються між контрастними групами і не вирізняються крайньо напруженими емоційними станами та значною кількістю органічних порушень звуковимови.

Канонічна функція 2 максимально розрізняє центроїди груп 2 із навантаженням (-0,356) та групи 4 (0,203). Це групи із порушенням вимови звуку [р] та [л]. Грунтуючись на основних навантаженнях структурних коефіцієнтів як показнику кореляції дискримінантних змінних із канонічною функцією 2, можемо виділити зміст цієї функції: тривожність

(0,573) та від'ємний показник спрямованості на мовлення (-0, 327), інакше кажучи уникання комунікативних ситуацій із розгортання мовленнєвої діяльності.

Тому корекційна робота із цими групами передбачає зниження тривожності цих дітей, мовленнєвої тривожності зокрема, зменшення страху перед комунікативними ситуаціями та породженням власної мовленнєвої діяльності.

Корекційна робота проводилась в три етапи. На першому етапі протягом кількох місяців, за допомогою Forbrain-терапії, була зроблена спроба зняти напругу, тривожність і виявити, як це вплинуло на власне звуковимову досліджуваних і, звичайно, відкорегувати вимову звуків.

На цьому етапі також проводились бесіди з батьками, вчителями та шкільними психологами. Саме за допомогою психологів проводились заняття та тренінги по зняттю емоційно-психічного дискомфорту.

На другому етапі корекційної роботи була запропонована анкета для батьків та педагогів «Критерії виявлення тривожної дитини», щоб порівняти емоційно-психічний стан дитини до та після корекції (терапії)

Під час даного дослідження проводилось періодичне обстеження звуковимови. Обстеження проводилось в різних ситуаціях життєдіяльності дитини як під час експерименту, так і під час спостереження за респондентами в повсякденному житті.

Третім етапом нашого дослідження було повторне обстеження звуковимови і складання індивідуального мовленнєвого профілю респондентів.

Висновки. Факторна структура мовленнєво-емоційного профілю дітей із функціональними особливостями звуковимови містить два фактори, які ми відповідно до факторних навантажень назвали таким чином. Фактор 1: емоційно-психічний, представлений найвиразнішими змінними: емоційно-психічними особливостями (0,733) та тривожністю (0,800) та фактор 2: комунікативний: комунікативна спрямованість на впевненість (-0,671) та на мовлення (0,699).

Факторна структура мовленнєво-емоційного профілю дітей із органічними особливостями представлена також двома факторами. Фактор 1: емоційно-тривожний, найвиразнішими змінними якого є емоційно-психічні стани (0,831) та тривожність (0,755). Фактор 2: комунікативно-унікаючий, оскільки найвиразніші навантаження представлення від'ємними показниками комунікативної спрямованості на спілкування (-0,904) та впевненості (-0,591). Порівнюючи факторні структури мовленнєво-емоційних профілів дітей із функціональними і органічними порушеннями, можемо дійти висновку, що звуковимова з органічними порушеннями більшою мірою супроводжується негативними емоційними станами та тривожністю, що гальмує загальну комунікативну спрямованість дитини на спілкування та її впевненість у спілкуванні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белянин В.П. Психолінгвістика / Белянин В.П., М., 2011.
2. Лурия А.Р. Язык и сознание / Лурия А.Р. – Изд. 2-е., Ростов на/ Д., 2003.
3. Солсо Р.Л. Когнитивная психология / Солсо Р.Л., М., 1996.

REFERENCES

1. Belyanin V. Psycholinguistics / V. Belyanin , M., 2011.
2. Luria, A. Language and consciousness / A Luria - Ed. 2nd., Rostov-on / D 2003.
3. Solso R. Cognitive psychology / R. Solso, M., 1996.

Emotionally-psychical states of personality with features of sound pronunciation

L. V. Kalmikova

Abstract. In the article the problem of the emotionally-psychical states of personality is examined with the features of sound pronunciation. On the basis of the conducted theoretical analysis and empiric research the features of sound pronunciation respondents are distinguished in the different emotionally-psychical states, and also dependence of the emotionally-psychical state on the features of broadcasting of personality.

Keywords: emotions, emotionally-psychical states, broadcasting, sound pronunciation, features of sound pronunciation.

Эмоционально-психические состояния личности с особенностями звукопроизношения

Л. В. Калмыкова

Аннотация. В статье рассматривается проблема эмоционально-психических состояний личности с особенностями звукопроизношения. На основе проведенного теоретического анализа и эмпирического исследования выделяются особенности звукопроизношения респондентов в различных эмоционально-психических состояниях, а также зависимость эмоционально-психического состояния от особенностей речи личности.

Ключевые слова: эмоции, эмоционально-психические состояния, речи, звукопроизношение, особенности звукопроизношения.